

Sara Stridsberg: Inträdestal i Svenska Akademien

Talare

Sara Stridsberg
Författare, dramatiker

Datum

20 december 2016

Omständigheter

Sara Stridsbergs tal när hon tillträdde stol nummer 13 i Svenska Akademien. Den innehades tidigare av Gunnel Vallquist från 1982.

Vad spelar det för roll vad som händer när vi är döda? Vad spelar det för roll vem jag var när jag levde, om jag var en kung eller en hora eller en prinsessa eller en däre eller en ängel?

För den troende har livet efter döden en särskild betydelse, idén om en fortsättning finns inom alla de stora världsreligionerna. Den kristna drömmer om att Guds son en dag ska komma tillbaka och skriva in henne i Livets bok eller Mörkrets bok. För oss andra återstår detta: Efter religionen fick vi vetenskapen och politiken och psykologin och välfärdsstaten. Detta är vår tro, fast vi väljer att kalla det förnuft och rationalitet. Och man skulle kunna säga att detta är en tro som är lika stark, och lika eldfängd, som tron en gång var på en Gud i det här landet.

Det sägs att sekulariseringen i Sverige nådde sin absoluta topp under 1960-talet, när framstegstanken och framtidskänslan och folkhemmet var som starkast. Ur denna nya tid av frihet från gamla gudar och förbud och förbannelser når en annan röst fram genom den kakofoni av röster som kallas offentlighet: en ensam, katolsk kvinna som talar om tro och helighet och fromhet, med en auktoritet och en styrka och en klarhet som ännu – när jag nu läser henne sextio år senare – står som ett elektriskt kraftfält över boksidorna. Hennes namn var Gunnel Vallquist: född 1918 i Stockholm, dotter till översättaren Lily Vallquist och yrkesmilitären Gunnar Vallquist och redan som barn en nomadisk varelse till följd av faderns arbete i olika garnisonsstäder. Om Gunnel Vallquist har någon sagt: ”Hon var så fri att hon inte behövde ta sig några friheter.”

På fotografierna av Gunnel Vallquist finns den klara, öppna, ljusst regnblå blicken. Den höga pannan omgiven av en enkel grå frisyr, och så ljuset som

strömmar ur hennes ögon. Ett skimmer som får även den hårdaste ateist att undra vem det är som har tänt det där ljuset som strömmar ur människoblicken. Hennes gestalt på fotografierna är rak och tydlig och tidlös som en blomma eller ett utropstecken. Och kanske är det för att hon har skrivit om det själv – om önskan att leva med naket, öppet ansikte – som jag tänker så, eller så är det vad ansiktet utstrålar i sig självt. En sällsam nakenhet, som om hon inombords vore alldeles vidöppen. I ”Följeslagare” från 1975 skriver hon att hon vill anförtro sig åt vinden och vindens sätt att blåsa henne dit den vill. Hennes liv kommer att utspela sig i kryptans mörker och i världens stormar.

Jag tänker på konstnären Camille Claudels skulpturer av bedjande, hänryckta, ensamma kvinnor som när de kastar sig fram i bön skapar en känsla av att de ska trilla över världens kant och förloras, fast de i själva verket faller uppåt, vinglöst, i den uppochnervända tyngdlag som är kärlekens och konstens och trons magnifika rörelse, mot gravitationen; med fåglarna och ljuset.

”Titta! Titta på mig när jag balanserar!” ropar Albertine ur Marcel Prousts ”På spaning efter den tid som flytt”. Det är vid havet, på kusten i Normandie, intill den väldiga andhämtningen Atlanten, och Albertine befinner sig för ett ögonblick mitt emellan himmel och jord där hon balanserar vid strandpromenaden under havsfåglarnas stigande och sjunkande.

Albertine hänger inte bara mellan himmel och jord, hon hänger också mellan två världar, mellan flickornas värld i underjorden där de dansar tätt intill varandra i sällsamma baklängesvalser och kontradanser, flickorna vilkas rosa listiga kattungetungor ingen vet var de befinner sig om natten. Mellan denna skimrande, förbjudna underjord och en relation med en författare in spe ur en fransk nittonhundratalselit, som älskar henne med en smärta så väldig att han måste låsa in henne. Men ännu balanserar hon med havets ljud i bakgrunden; en svallvåg av liv, rymling och havsfågel, sexuell och litterär fantasi. En flicka ur en liten flock med havsfåglar som ibland kommer flygande från okända trakter och in i den vilda franska roman som på svenska fick heta ”På spaning efter den tid som flytt”, nittonhundratalets största svenska översättningsarbete genomfört av Gunnel Vallquist under tre decennier och därefter reviderat av henne själv fram till 1992, då Spaningen till slut får sin definitiva svenska form.

Marcel Proust skriver om havet och om Albertine. Han skriver: ”För varje gång du rör dig skapar du en ny Albertine.” Och han skriver: ”Alla dessa hav som

man för enkelhetens skull kallar för havet.” Jag tänkte ju att jag skulle säga någonting om min företrädare här ikväll, att jag skulle försöka säga någonting om alla de Gunnel Vallquist som jag nu för enkelhetens skull kommer att kalla Gunnel Vallquist.

Och om Albertine för läsaren för evigt kommer att balansera vid Atlantens kant – eftersom litteraturen håller de döda levande ännu en liten stund – så är Gunnel Vallquist en översättare som balanserar högt ovanpå språket, elegant och djärv som en lindanserska. Behärskad och orädd rör hon sig mellan helgonens och poeternas och de stora revolutionernas franska, och odalböndernas och folkhemsingenjörernas och den skimrande snöns svenska.

Att översätta är som att gifta sig, har Gun-Britt Sundström sagt. Drottning Kristina lär ha sagt att det är mer ansträngande att gifta sig än att dra ut i krig. Det säger någonting om vilken sorts arbete översättning är, någonting om den uthållighet, disciplin och hängivenhet som krävs. För att inte tala om kärlek.

Under tiden som hon sitter och översätter rinner femtiotalet, hela sextiotalet och nästan hela sjuttiotalet förbi utanför hennes fönster. Gunnel Vallquist själv beskriver de 28 åren som en total underkastelse, ett arbete ”präglad av de tyranniska anspråk som bara kärleken kan ställa”. Likt en Albertine hålls hon under långa perioder inspärrad av en svartsjukt dominerande herre som heter Marcel och som kommer att bestraffa varje utbrytningsförsök och varje försök till att syssla med annat än att översätta denna överdimensionerade bok.

Spaningen är en bok eller en värld eller ett tillstånd eller ett evighetsögonblick eller en stor glasgarderob där allting kan ses och där allting är gömt, som – om vi frågar översättaren själv – öppnar makabra gapande hål i en elegant fasad. Att leva så nära intill detta vanvett och denna skönhet förändrade Gunnel Vallquists person på ett genomgripande sätt. Hon beskriver det som att Marcel Proust lärde henne att se: ”Han lärde mig att se både hagtornshäckarna och allt annat som blommade ute i vårens nymornade ljus, och den inre växtlighet som genomväver själslivets mörka mylla med sina tunna, vittförgrenade rottrådar.”

Att vara översättare innebar, för Gunnel Vallquist, framförallt att förstå när man inte förstår och att acceptera ofullkomligheten i varje översättning, på samma sätt som vi måste acceptera att livet är en ofullbordad ansats. Det är väl ingen som tycker att ”Hamlet” är en formfulländad pjäs eller att ”Bröderna

Karamazov” är en fulländad roman, skriver hon. Vi älskar dem ändå.

Det skulle också kunna vara en livshållning. Att förstå när man inte förstår. Att acceptera att människan är en ofullkomlig varelse. Att i det intellektuella arbete som det är att skriva och översätta alltid använda hela sin människokropp – detta instrument av muskler, blod och hud, denna röda sky där själen är en blix – och all den erfarenhet som en sådan människokropp kan ha gjort.

Det finns många skäl till att Gunnel Vallquist så tidigt dras till det franska språket. I Frankrike fanns den katolska tron och där fanns också det stora mirakulösa språket för denna tro. På franska betyder ordet för ”fall”, la chute, också ”syndafall”, och ordet för ”rädda”, sauver, betyder också ”frälsa”. I franskan finns alltså syndafallet integrerat i tanken om människans fall, på samma sätt som frälsningen finns som en självklar del av tanken om vad som skulle kunna utgöra en människans räddning. I svenskan faller en människa – när hon väl faller – rakt genom sig själv, utanför religiös symbolik och räddning, men också utan tanken om den egna synden. Och när den svenska människan räddas så är det av välfärdsstatsinstitutionerna eller av den vetenskap som kallas psykologi.

Man skulle kunna tänka sig att den svenska människan därför är friare, fri från synden och tvånget att underkasta sig en auktoritär Gud som ändå bara låter allt gå åt helvete. Men man skulle också kunna tänka sig att det betyder att den svenska människan är alldeles ensam när hon faller, att hon bara kommer att fortsätta att falla rakt igenom sig själv, utan botten, utan räddning. Jag tänker på de gamla mentalsjukhusen där det, sent i sjukhusens historia, fanns idéer om att lära patienterna nya språk, vid sidan om modersmålet, för att de skulle kunna göra nya erfarenheter, som inte präglades av de dåliga erfarenheter de gjort på det första språket, på moderns språk.

I Gunnel Vallquists fall var det tvärtom. I franskan rörde sig redan modern och översättaren Lily Vallquist, och senare också system och översättaren Anne-Marie Edéus. I franskan fanns Marcel Proust som hon började älska redan på universitetet i Uppsala. Där fanns den nya litteraturen som hon senare skulle komma att introducera och fördjupa förståelsen av i Sverige, och även ge svensk form åt i sina översättningar. Alltid ur trons och miraklets och korsets perspektiv, sökandes efter ett fäste över den mörka klyfta och det hemska svalg av ogenomträngligt inget som finns mellan människan och Gud. Jag nämner

några av dessa författare här: Simone Weil, Paul Claudel, Georges Bernanos, Marguerite Yourcenar, Georges Simenon, Simone de Beauvoir, T.S. Eliot, Albert Camus, Jean-Paul Sartre, André Gide, Isak Syriern.

Om Gunnel Vallquist skulle man kunna säga att hon – som vi alla – är en motsatsernas människa. Lojal och trogen mot en gammal depraverad dåre till kyrka och samtidigt i öppen opposition mot denna. En kamp dokumenterad i en tusensidig dagbok, en ögonblicksskildring från Rom under åren 1964–1966 då hon bevakade Andra Vatikankonciliet. När hon hoppar av Bibelkommissionens arbete i början av 1980-talet gör hon det för att hon inte kan acceptera hur man hanterar ordet hjärta.

Och det är fascinerande, att hon i denna genomsekulariserade tid och detta extremt sekulariserade land skapade ett sådant intresse för katolska frågor genom sina böcker. Hur gick det till? Ett svar är att hon i kraft av sig själv och sin intellektuella och andliga auktoritet gjorde det stort och skapade en läsekrets med böcker som ”Ett bländande mörker”, ”Vägar till Gud”, ”Helgonens svar” och ”Steg på vägen”. Ett annat svar är att det efter gudarnas fall och död fanns ett hål i den svenska folksjälén där man hungrade efter samtal om existentiella frågor och trosfrågor. Ett tredje svar är kanske det magnetiska i hennes stilistik, hennes språkliga klarhet och förmåga att komma åt en smärtpunkt – och en ensamhetspunkt – hos läsaren, och kanske också en hoppets slumrande punkt. Att läsa Gunnel Vallquists texter är både oroande och tröstande. Jag kan intyga att de väcker en hunger hos läsaren som hon inte alltid varit medveten om att hon haft inom sig.

Mellan människan och Gud – om nu Gud har sitt fäste ovanför oss – finns träden som sträcker sina stora kronor som händer upp i himlen. I den andra änden griper trädens rötter som klor ner i jorden, där de döda samlas och bor. Rot och rötter är ord som hela tiden återkommer i Gunnel Vallquists texter. Att slå rot, att ha rötter, att vara rotad, att finna någonting orubbligt inom sig.

”Jag var ett besvärligt, oroligt och odisciplinerat barn, men jag var också ett fromt barn”, skriver hon i ”Katolska läroår” från 1995. Redan där finns pendlingen mellan stillheten och det djärva kastet och språnget ut. Gunnel Vallquist gifter sig ung och skiljer sig snabbt, hon arbetar en kortare tid som sekreterare åt en general. Hon kommer till Uppsala där hon studerar romanska och nordiska språk och litteraturhistoria. Där kommer hon i kontakt med ”en

diminutiv flock katoliker”, och kanske är det detta som blir hennes verkliga fakultet i Uppsala, hennes egen katolska drömfakultet. Våren 1939 konverterar hon till katolicismen, ett beslut som hon beskriver som en ”inre emigration”. Hon börjar skriva för den katolska tidskriften Credo. 1946 reser hon ut i världen, hon far genom det krigsödelagda Tyskland där husen står som skelett mot himlen och kyrkklockorna som skulle smältas ner till vapen ännu står kvar på tågplattformarna. Från Paris börjar hon recensera böcker för Bonniers Litterära Magasin, vilket leder till översättningsuppdrag från Bonniers. Hon publicerar sin första essä om katolicismen i T.S. Eliots ”Cocktailpartyt” som senare kommer att finnas med i hennes första bok som når världen 1956, ”Någonting att leva för”, en samling litterära essäer. 1950 börjar hon arbeta med Spaningen. Strax därefter blir hon också tillfrågad av alla de tre stora morgontidningarna i Stockholm om hon vill skriva för dem. Hon tackar ja till Dagens Nyheter, men övergår till Svenska Dagbladet efter ett år eftersom hon har känslan av att Herbert Tingsten lägger vantarna på den stora litteraturen och låter henne skriva om B-laget. För Svenska Dagbladet kommer hon att skriva fram till sin död.

Det finns tre ögonblicksbilder som bränner sig fast.

Det här är den första. Under besöken i barndomens kyrka på Skaraslätten sitter den lilla Gunnel Vallquist stilla som en vattendroppe under hela gudstjänsten, och när den är slut frågar hon varför det måste ta slut: ”Varför kan jag inte få stanna kvar här i kyrkan?”

Det andra ögonblicket är från 1940-talet då hon reser omkring ensam i Italien mellan olika kloster. En dag når hon den lilla staden San Gimignano där hon har hört att den svenska författaren Birgitta Trotzig eventuellt ska tillbringa sommaren. Det är allt hon vet, och de två känner inte alls varandra sedan tidigare. När hon stiger av tåget ställer hon sig på det lilla torget intill stationen och ropar så det ekar mellan bergen: ”Birgitta! ... Birgitta! ... Birgitta!” och hoppas att denna främling ska svara henne. Detta sker också. I ett torn slås ett fönster upp och där står Birgitta.

Det tredje ögonblicket är från 1982, när denna akademi försöker få kontakt med henne för att meddela att hon kommer att vara en del av den. Gunnel Vallquist blev inte tillfrågad om hon ville bli ledamot, utan ställd inför ett fullbordat faktum. När Akademien till slut får tag i henne befinner hon sig på andra sidan

Atlanten, i Washington, i ett fastemöte, tillsammans med nunnor, i protest mot dåvarande presidenten Ronald Reagans planer för upprustning av de amerikanska kärnvapnen.

Som så ofta befinner hon sig långt från Sverige, i ett asketiskt, stilla motstånd, och i solidaritet med lidande och utsatta människor. Med öppna ögon och fullständigt närvarande i världen och inte i första hand närvarande i sitt eget jag, och allt vad upptagenheten av ett sådant jag kan leda till i form av ägodelar och egendomar och äktenskap och självförverkligande.

Då, när Akademien finner henne i Washington, lever hon, när hon inte är på resa, i Rimbo sedan många år. Där har hon också tagit initiativ till en böne- och samtalsgrupp, Rimbogruppen, som förutom trosfrågor också arbetar med miljö- och biståndsfrågor. Till en början är denna katolsk, men blir senare ekumenisk, vilket följer Gunnel Vallquists egen utveckling mot en allt mer radikalt ekumenisk hållning.

Sista gången Gunnel Vallquist besökte Svenska Akademien var förra året när Svetlana Aleksijevitj tog emot Nobelpriset i litteratur. En pristagare som låg nära Gunnel Vallquists hjärta. Och trots att Aleksijevitjs författarskap handlar om den stora förstörelsen, så finns i alla hennes verk den där starka genomgående känslan av ett livsljus som brinner inom varje människa, en livets puls, och hoppets. Som kvinnan som sitter i skyttegraven och syr sig en brudklänning av en tysk fallskärm.

Om man förstör mänsklighetens tro på odödligheten, det vill säga på Gud, är allting tillåtet, skriver Fjodor Dostojevskij. Men det måste finnas någonting som är heligt ändå, någonting som är orubbligt, en sorts inre gräns för människan oavsett hennes tro. Ett inre fäste, en lägsta avsats, nedanför eller bortom den juridiska lagen. Skyddet för den förföljda människan och människan i krig borde kunna vara en sådan helig orubblig punkt, en lag skriven i blod på en stentavla. Jag tror att för Gunnel Vallquist var denna punkt nattvarden. Minnet av en fattig och jagad och dödsdömd man som sitter en sista natt under träden i Getsemane med sina närmaste. Ur denna fasansfulla bild – ur denna verklighet – strömmade allt hennes tänkande, alla hennes verk och dåd i världen.

Aleksijevitj och Vallquist liknar varandra när det kommer till livsnervsljuset som lyser mot en mörk bakgrund. Skillnaden är att Gunnel Vallquist skulle beskriva

allt detta i trons språkdräkt. Kanske skulle hon säga att korset är Livets träd, att Gud är en svag och ömtålig Gud och att människans ångest är helig, därför att den kommer från ensamhetens Getsemane. Helig därför att ångesten är en Gudssignal eller – om det nu inte finns någon Gud – en uppmaning till oss människor att ta hand om varandra i Guds ställe, att ta hand om dem av oss som inte kan ta hand om sig själva.

Jag föreställer mig att hon säger som Arkimedes: ”Ge mig en fast punkt och jag ska rubba världen.”

Taggar

2010-tal, 2016, Författare, Inträdestal, Kvinna, Svenska Akademien

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/sara-stridsberg-intradestal-i-svenska-akademien>